

Simona Kuti, Saša Božić

Transnacionalni socijalni prostori: migrantske veze preko granica Hrvatske

Zagreb: Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, 2016, 319 str.

DOI: 10.11567/met.32.2.5

U Hrvatskoj postoji tek mali broj empirijskih istraživanja o hrvatskome migrantskom »transnacionalizmu«, dok se transnacionalni socijalni prostori migrantskih ili manjinskih skupina dosad nisu istraživali, usprkos činjenici da veze migranata s članovima obitelji, prijateljima, njihove poslovne, kulturne, pa i političke veze postaju sve više transnacionalne te obilježavaju svakodnevicu nemalog broja ljudi preko hrvatskih granica. U tom kontekstu studija predstavljena u knjizi *Transnacionalni socijalni prostori: migrantske veze preko granica Hrvatske* trebala bi biti zanimljiva ne samo znanstvenicima i stručnjacima na području društvenih znanosti, posebice sociologije migracija, već i stratezima javnih politika u domeni migracija, pa i šire, jer osim što predstavlja vrstan znanstveni doprinos u istraživanju transnacionalnoga socijalnog prostora kao posebnoga, no sve prisutnijega društvenog fenomena, pruža i vrijedan i zanimljiv uvid u transnacionalne aspekte života dijela stanovnika Hrvatske migrantskog porijekla.

Knjiga se temelji na podacima prikupljenim istraživanjem u sklopu znanstvenog projekta *Transnacionalne migracije – izazovi hrvatskom društvu* te »uz razjašnjenje teorijskih koncepata TSP-a i njihovo nadograđivanje, donosi i prve opise i objašnjenja nastan-

ka transnacionalnih socijalnih prostora preko hrvatskih granica« (str. 17).

Za istraživanje su odabrane tri migrantske/manjinske skupine: Albanci, Bošnjaci i Kinezi, za koje se moglo pretpostaviti da njeguju oblike transnacionalnih aktivnosti (primjerice albanske poduzetničke obitelji, Bošnjaci kao predstavnici radnih imigranata i Kinezi kao predstavnici trgovačke i/ili poduzetničke dijaspe). Istraživanje upućuje na višestruke spona i socijalne odnose tih migrantskih skupina preko hrvatskih granica, testirajući pritom konceptualni model transnacionalnih socijalnih prostora na konkretnim primjerima.

Početno poglavlje »Uvod« objašnjava nastanak pojmova »transnacionalizam« i »transnacionalni socijalni prostor« (TSP) te različite pristupe konceptualizaciji TSP-a. Kako autori upozoravaju, dok »transnacionalizam u svoje postavke i logiku ne uključuje upravo ono što pokušava objasniti – odnos društvenog i fizičkog prostora« (str. 13), »transnacionalni socijalni prostor« odnosi se na činjenicu da »sâm splet odnosa na više lokaliteta stvara novi prostor koji relativizira fizičku i socijalnu udaljenost« (str. 14).

Naime posljednjih se godina sve više prihvaća zbilja da se proučavanje društva i društvenih odnosa ne može isključivo *smještati* u okvire nacionalnih društava odnosno nacija-država. Posebice u istraživanju migracijskih i postmigracijskih procesa postalo je jasno da *metodološki nacionalizam* – naziv za stajalište koje »naturalizira nacionalna društva« – ostavlja mnogo toga neodgovorenoga; rasprava o tom pojmu u migracijskim studijama ujedno je i uvod u kritičko razmatranje istra-

živanja i teoretiziranje migrantskog »transnacionalizma« (poglavlje »Metodološki nacionalizam i granice društva«). No da bi se koncept transnacionalnoga socijalnog prostora razvio i primijenio na migrantske skupine u Hrvatskoj i objasnili oblici povezanosti preko granica, autori su, kako napominju, smatrali važnim prvo prikazati promjene u razmišljanju o društvu u društvenim znanostima i sociologiji, osobito o zamišljanju nacija-država kao ekskluzivnih *mjesta* formiranja društvenih odnosa. Pa iako su brojni autori prepoznali i prihvatili činjenicu da nacija-država više nije »neophodna reprezentacija društva« i umjesto *metodološkog nacionalizma* uvode se novi pojmovi kao što je »metodološki kozmopolitizam« Ulricha Becka (2000; 2003; 2005), noviji radovi upozoravaju da su mnogi društveni odnosi i dalje lokalno ograničeni, odnosno da je nacija-država i dalje relevantna za društvena istraživanja uključujući i transnacionalne procese.

Slijede objašnjavanje nastanka pojma »transnacionalizam« (»transmigranti«), pokušaj njegove sistematizacije te prikaz razvojnog toka od migrantskog »transnacionalizma« k transnacionalnim socijalnim prostorima. Jer, za razliku od »transnacionalizma«, koji nije mogao obuhvatiti svu složenost društvenih odnosa na velike udaljenosti i njihove posljedice, transnacionalni socijalni prostor uključuje ideju trajnosti kontakata i veza, što omogućuju formiranje samostalnih društvenih entiteta na transnacionalnoj razini; ujedno, kako se ističe, TPS je jedan od rijetkih koncepata s potencijalom za empirijsku provjeru.

U ključnom i najopsežnijem trećem poglavlju studije »Transnacional-

ni socijalni prostori« autori daju iscrpan pregled najznačajnijih pristupa i doprinosa konceptu transnacionalnoga socijalnog prostora/polja i njihovju kritiku; također, identificiraju se i evaluiraju doprinosi iz istraživanja migrantskog »transnacionalizma« koji mogu imati određenu vrijednost prilikom operacionalizacije koncepta TSP-a.

Naime početak novog tisućljeća nadahnuo je društvene znanstvenike da obogate koncepte kojima pokušavaju obuhvatiti i tumačiti društvene odnose, posebice one za koje se pretpostavljalo da su kvalitativno novi. Temeljni radovi u tom području pripadaju Ludgeru Priesu, Peggy Levitt i Nini Glick Schiller te Thomasu Faistu, no pionirski doprinos istraživanju i razvoju koncepta TSP-a dao je, kako autori napominju, Ludger Pries, koji transnacionalne socijalne prostore opisuje »entitetima« koji izrastaju kao spontani proizvod međunarodnih migracija.

Upozorava se na činjenicu da temeljne rasprave o »metodološkom nacionalizmu«, »transnacionalizmu«, ali i o »transnacionalnim socijalnim prostorima«, nastaju najčešće u kontekstu promišljanja i istraživanja migracija. Orijehtacija migranata prema više lokaliteta i grupa preko granica nacija-država postaje očigledna devedesetih godina 20. stoljeća, a poticaj za razvoj koncepta TSP-a proizlazi iz najvidljivijih transnacionalnih socijalnih praksi (str. 76). Thomas Faist objavio je monografiju o međunarodnim migracijama i transnacionalnim socijalnim prostorima (2000) te studiju s opisom osnovnih dimenzija i tipologije TSP-a; Faistova tipologija temelji se na empirijskim pokazateljima, no TSP-i se razlikuju prema stupnju institucio-

nalizacije i formalizacije, kao i trajnosti (str. 90).

U nastavku se daje prikaz zajedničkih elementa, kritiziraju se koncepti transnacionalnoga socijalnog prostora/polja te se iznose potencijalni doprinosi konceptu transnacionalnoga socijalnog prostora iz područja istraživanja migrantskog »transnacionalizma«. Na kraju se identificiraju najvažnije dimenzije i elementi za operacionalizaciju TSP-a.

Četvrto poglavlje »Istraživanje transnacionalnih socijalnih prostora migrantskih skupina u Hrvatskoj« fokusira se na objašnjenje ciljeva istraživanja i metodologije te opis istraživačkih postupaka primijenjenih na odabrane migrantske skupine – Albance, Bošnjake i Kineze, čiji je broj prema popisu stanovništva 2011. za albansku manjinu bio 17.513, za pripadnike bošnjačke manjine 31.479, a za kinesku skupinu 1056. Intervjuirane su ukupno 42 osobe, od čega deset pripadnika albanske skupine, šesnaest pripadnika bošnjačke manjine te jedanaest kineskih migranata uz četiri nekineska stručnjaka za kinesku skupinu i jednog stručnjaka za migracije.

Od petog do zaključnog poglavlja autori prezentiraju rezultate istraživanja prema pojedinim elementima i dimenzijama koncepta transnacionalnih socijalnih prostora, raspoređujući ih prema ispitivanim skupinama, uz komparativnu analizu njihovih sličnosti i razlika, uključujući i propitivnjenje empirijske relevantnosti pojedine dimenzije.

Poglavlje »Povijest i razlozi useljavanja albanskih, bošnjačkih i kineskih migranata« bavi se kontekstom i razlozima imigracije ispitanika i članova njihovih obitelji iz triju migrant-

skih/manjinskih skupina u cilju stjecanja potpunije slike o transnacionalnim vezama i aktivnostima u sadašnjosti te sličnostima i razlikama odabranih skupina.

Dimenzija fizičkog prostora jedna je od ključnih u istraživanju mobilnosti i migracija, pa je u smislu geografske lokacije »transmigranata« značajna i za TSP jer znatno utječe na transnacionalne aktivnosti. Tako je u pogledu geografske rasprostranjenosti pripadnika albanske skupine uočljiva njihova međusobna povezanost u Hrvatskoj, ali i transnacionalna mobilnost, prije svega prema Kosovu i Makedoniji, dok kod Bošnjaka transnacionalna mobilnost uključuje čak osamnaest država, od kojih, uz Bosnu i Hercegovinu, najviše SAD, Norvešku i Švedsku. Nasuprot tome, prema iskazima kineskih sudionika, njihovi su kontakti gotovo isključivo »bilokalni«: Hrvatska – Kina (šesto poglavlje »Dimenzija fizičkog prostora TSP-a albanskih, bošnjačkih i kineskih migranata«).

Za istraživanje TSP-a dimenzija aktivnosti jedna je od temeljnih »jer su aktivnosti aktera konstitutivni dio (koncepta) TSP-a« (str. 161). Prema sadržaju, transnacionalne aktivnosti dijele se na ekonomske, kulturne, socijalne i političke. Ekonomska domena transnacionalnih aktivnosti najzastupljenija je među kineskim sugovornicima, među albanskim i bošnjačkim najprisutnija je socijalna, dok je domena političkih transnacionalnih aktivnosti u svim skupinama najmanje prisutna (sedmo poglavlje »Dimenzija aktivnosti albanskih, bošnjačkih i kineskih migranata«).

»Relacijska dimenzija« (osmo poglavlje) također je jedna od temeljnih dimenzija za istraživanje TSP-a jer se

tiče »socijalnih odnosa, veza, zajedničkih interesa« među »transmigran-tima«, koji se razlikuju po intenzitetu, učestalosti i sadržaju razmjene. No relacijska dimenzija uključuje i oblike nejednakosti, primjerice različito »pozicioniranje aktera unutar mreža« (str. 192), statusno ili s obzirom na učestalost kontakata, koja može imati i ekonomski aspekt. Za pripadnike albanske manjine, kako pokazuje istraživanje, karakteristične su brojne obiteljske, prijateljske, pa i poslovne transnacionalne mreže na Kosovu ili u Njemačkoj, Švicarskoj i Australiji, dok pripadnici bošnjačke manjine najintenzivnije obiteljske i prijateljske veze održavaju u BiH, potom u drugim europskim zemljama te u SAD-u i Australiji. Kod kineskih migranata zapažena je transnacionalna razdvojenost uže obitelji (supružnika, roditelja i male djece). Osim njegovanja socijalnih veza, prisutnih u svim skupinama, pripadnici bošnjačke i albanske skupine spominju pružanje financijske pomoći članovima obitelji u BiH i na Kosovu; kod kineskih sugovornika taj oblik pomoći obiteljima u Kini ili drugdje manje je prisutan, a razlozi tome su različiti.

U sklopu kontekstualne dimenzije (deseto poglavlje) »razmatraju se utjecaji koji potiču ili sprečavaju razvitak transnacionalnih socijalnih prostora. Naime, elementi odnosi i komunikacije preko granica između migranata u više lokacija često su pod utjecajem različitih faktora koji mogu olakšavati ili usporavati, odnosno onemogućavati razvitak transnacionalnih veza« (str. 255), primjerice pitanje pravnog statusa, prava ulaska i boravka te druga pravna regulacija.

Vrste utjecaja na jačanje odnosno slabljenje TSP-a zapravo se mogu promatrati od mikrorazine do makrorazine, iako je najčešće riječ o kombinaciji individualnih, obiteljskih i »državnih« čimbenika. Na mikrorazini zastupljeni su opisi različitih individualnih karakteristika koje utječu na transnacionalnu mobilnost i održavanje posrednih kontakata. Na mezorazini obiteljske i poslovne veze naročito su zastupljene u iskazima albanskih i bošnjačkih sugovornika. Na makrorazini također su zastupljeni različiti opisi povoljnih ili nepovoljnih uvjeta za razvijanje transnacionalnih aktivnosti, poput regulacije ulaska, boravka i rada, osobito za albanske i kineske državljane. Ratne okolnosti uvelike su utjecale na transnacionalne aktivnosti u bošnjačkoj skupini; utjecaj geografske udaljenosti na transnacionalne veze najistaknutiji je aspekt kod kineskih sugovornika.

»S obzirom na ustanovljene razne utjecaje na razvijanje i održavanje transnacionalnih veza i aktivnosti koje su sastavni dio TSP-a, u okviru široko konceptualizirane kontekstualne dimenzije na mikro-, mezo- i makrorazini, buduća istraživanja TSP-a trebala bi uključiti i elemente koji negativno utječu na njegovo stvaranje i održavanje, a ne samo pretpostavljene 'pozitivne' utjecaje u obliku suvremenih komunikacijskih i prometnih tehnologija« (str. 285).

U zadnjem poglavlju (»Zaključci«) razmatra se empirijska relevantnost koncepta TSP-a na primjerima migrantskih skupina/manjina u Hrvatskoj prema pojedinim dimenzijama i analitičkim kategorijama te se daju preporuke za daljnja istraživanja

TSP-a. Općenito, autori zaključuju da je koncept transnacionalnoga socijalnog prostora s jedne strane preširoko postavljen, a s druge, u nekim elementima, prestrogo definiran pojam »s obzirom na naglašavanje njegove ‘gustoće’, ‘trajnosti’, ‘stabilnosti’ i drugih sličnih odrednica« (str. 296). Također, na osnovi provedenog istraživanja smatraju da je empirijski relevantnije konceptualiziranje transnacionalnoga socijalnog prostora kao produkt nacionalnoga socijalnog prostora nego kao posebnog entiteta i oblika deterritorijaliziranog društva (str. 297).

Knjiga *Transnacionalni socijalni prostori: migrantske veze preko granica Hrvatske* temeljit je znanstveni pothvat koji svjedoči o odličnom poznavanju i suverenom ovladavanju autorâ teorijskom literaturom u području migracija, transnacionalizma i (transnacionalnih) socijalnih prostora/polja te njezinoj preciznoj provjeri u provedenoj empirijskom istraživanju. Dodatnu aktualnost i vrijednost ovoj studiji daje uvid u svakodnevicu transnacionalnih praksi hrvatskih migranata, uz primjenu komparativne perspektive.

Ružica Čičak-Chand

Zagreb

Laura Šakaja

Uvod u kulturnu geografiju

Zagreb: Leykam international, 2015, 341 str.

DOI: 10.11567/met.32.2.6

Kada se u prilično oskudnoj hrvatskoj produkciji geografskih knjiga sveučilišnoga udžbeničkog tipa pojavi izdanje koje je po svojoj prirodi »uvod« u neku geografsku disciplinu, svakako mu treba posvetiti zasluženu pozornost. Osobito kada je, kao u slučaju knjige *Uvod u kulturnu geografiju* Laure Šakaje, riječ o stilski izvrsno napisanom, sadržajno obuhvatnom, konceptijski suvremenom i detaljno razrađenom preglednom djelu koje, potkrijepljeno brojnim citatima iz svjetske i hrvatske literature, jednostavnim i širem čitateljstvu dobro prilagođenim jezikom definira i objašnjava mnogo više od pukoga kronološkog razvoja

kulturne geografije i njezinih ključnih koncepata. Naime u knjizi se, kao što joj i naslov sugerira, ponajprije propituju i prikazuju teorijska polazišta i tematski okvir kulturne geografije. No stavljaajući kulturnu geografiju u kontekst širega razvoja cijele geografije, što je autorica činila kroz gotovo cijelu knjigu, proširuje se i sveukupno znanje o teoriji i razvoju same geografije, čime knjiga dobiva dodatnu vrijednost. U tom smislu *Uvod u kulturnu geografiju* može se shvatiti kao nastavak ili dopuna znanja o teorijskim postavkama geografije (osobito znanja o kulturnoj geografiji) koje je izloženo u glasovitom *Uvodu u geografiju* Milana Vreska iz 1997.

Kako je u predgovoru *Uvoda u kulturnu geografiju* objašnjeno, kulturna geografija jest disciplina koja u prvome redu proučava kulturni krajolik. To znači da se bavi otkrivanjem veza